

O VZTAHU MEZI VÝROBOU VÝROBNÍCH PROSTŘEDKŮ A SPOTŘEBNÍCH PŘEDMĚTŮ V SOUVISLOSTI S POŽADAVKY ZÁKLADNÍHO EKONOMICKÉHO ZÁKONA SOCIALISMU

ОБ ОТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ ПРОИЗВОДСТВОМ СРЕДСТВ ПРОИЗ-
ВОДСТВА И ПРОИЗВОДСТВОМ ПРЕДМЕТОВ ПОТРЕБЛЕНИЯ В СВЯЗИ
С ТРЕБОВАНИЯМИ ОСНОВНОГО ЗАКОНА СОЦИАЛИЗМА

DRAGO FIŠER

Otázka proporcí podmiňujících opakování výrobního procesu čili re-produkci společenského produktu a tím konec konců existenci lidské společnosti není otázkou specificky pouze socialistického výrobního způsobu. Možno říci, že ruku v ruce se vznikem a prohlubováním společenské dělby práce vyvíjí se i problém proporcí mezi jednotlivými odvětvími hmotné výroby. Je zřejmé, že společnost ke své existenci potřebuje různé užité hodnoty a v různých množstvích a že tudíž úhrnná společenská práce se musí v určitém poměru rozdělit mezi průmysl, zemědělství a ostatní odvětví hmotné výroby, jakož i uvnitř každého z nich. Mezi výrobou jednotlivých odvětví musí být zachovány určité proporce.

Nutnou podmínkou výrobního procesu jsou vedle vyrábějícího člověka výrobní prostředky: pracovní předmět, z kterého se vyrábí, a pracovní prostředek, pomocí něhož se vyrábí. Bez výrobních prostředků nelze vyrábět a tedy ani existovat. Výrobní prostředky se v procesu výroby opotřebovávají a spotřebovávají a musí proto být v zájmu nepřetržitého pokračování výroby vždy znovu reprodukovány. Z toho plyne, že lidé musí vyrábět nejen spotřební předměty, ale i výrobní prostředky. Proporce mezi výrobou výrobních prostředků a výrobou spotřebních předmětů patří k nejdůležitějším proporcím podmiňujícím reprodukční proces.

Je známo, že pochody podmiňující společenský reprodukční proces poprvé vědecky objasnil Marx při rozboru kapitalistické reprodukce ve třetím oddíle druhého dílu Kapitálu. V podmínkách kapitalismu, v kterých prováděl Marx svůj geniální rozbor podmínek reprodukce, reguloval národohospodářské proporce reprodukce nezávisle na vůli a vědomí lidí zákon hodnoty prostřednictvím živelného kolísání cen na trhu.

Marx napsal: „... každý ví, že množství výrobků, odpovídající různým množstvím potřeb, vyžadují různá a kvantitativně určitá množství společenské úhrnné práce. Je přirozené, že tuto nutnost rozdělení společenské práce v určitých proporcích naprosto nelze odstranit formou společenské výroby, nýbrž že lze jen změnit její výrazovou formu. Přírodní zákony nelze vůbec zrušit. Co je v historicky rozličných poměrech změnitelné, je pouze forma, v níž se tyto zákony prosazují. A forma, ve které se toto proporcionální rozdělení práce projevuje za společenských poměrů, v nichž se uplatňuje souvislost společenské práce jako soukromá směna individuálních výrobků práce, je právě směnná hodnota těchto výrobků. Úkolem vědy je právě objasnit, jak se zákon hodnoty projevuje.“*)

Situace se podstatně mění v podmínkách socialismu. Zde již zákon hodnoty nepůsobí jako regulátor výroby. Takové barometry ekonomického života buržoasní společnosti, jako živelné kolísání tržních cen, míry zisku a jiné, jimiž se kapitalisté řídí při vkládání svých kapitálů do těch či oněch odvětví, byly likvidovány zespolečenštěním výrobních prostředků. Zespolečenštěná socialistická výroba se nemůže vyvíjet bez celkového plánu, ona však zároveň vytváří možnost plánování. V podmínkách socialismu působí objektivní ekonomický zákon plánovitého (proporcionálního) rozvoje národního hospodářství. Jinými slovy „objektivní zákon hodnoty, který reguloval výrobní proporce živelně, ustupuje v této své funkci právě takové objektivní nutnosti, jež se nyní nazývá zákon plánovitého, proporcionálního rozvoje a vyžaduje plnění téže funkce již úplně uvědoměle, plánováním příslušných opatření“.**) A jelikož zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství vyžaduje zajišťování národohospodářských proporcí úplně uvědoměle, plánováním příslušných opatření, stává se otázka proporcí v národním hospodářství za socialismu ještě daleko aktuálnější než za kapitalismu. Úkolem politické ekonomie není již pouze dodatečný rozbor proporcí, jak se vyvinuly pod vlivem živelného působení zákona hodnoty, ale vypracování pouček a závěrů, o něž by se mohly plánovací orgány opřít při své praktické práci, při plánování těch či oněch proporcí, respektive opatření k jejich zajištění.

*) Marx — Engels, Vybrané spisy, svazek II., Svoboda, 1950, str. 485.

**) Strumilin, Bilance národního hospodářství jako nástroj socialistického plánování Sovětská věda-politická ekonomie, 2/1955, str. 147.

Možno říci, že si tyto úkoly začali pracovníci politické ekonomie jasně uvědomovat, že otázky plánovitého rozvoje národního hospodářství vstoupily do středu jejich zájmů, zejména po roce 1953, v jehož průběhu byla ve většině zemí socialistického tábora přijata opatření k zajištění rychlejšího růstu výroby některých odvětví národního hospodářství, zejména zemědělské výroby a výroby průmyslového spotřebního zboží.

Otázka zajímavější teorii se vyhranila především jako otázka vzájemného tempa růstu skupiny I (výroba výrobních prostředků) a skupiny II (výroba spotřebních předmětů) společenské výroby za socialismu.

* * *

Jaká jsou východiska při řešení této otázky? Především je to Marxova teorie reprodukce. Je zřejmé, že Marx nemohl prozkoumat zvláštnosti reprodukce za kapitalismu, aniž prozkoumal obecné zákonitosti reprodukce, a že právě odraz těchto obecných zákonitostí, jenž (abstrahuje-li od jevových forem zrcadlících kapitalistické výrobní vztahy) tvoří podstatný obsah Marxovy teorie reprodukce včetně jeho reprodukčních schemat, je nedocenitelným metodickým nástrojem rozboru reprodukčního procesu v jakýchkoli společenských podmínkách. Ostatně sám Marx chápal kategorie konstantní kapitál, variabilní kapitál, nadhodnota jako jevové formy, v nichž se projevuje obecnější obsah společný všem společensko-ekonomickým formacím. Svědčí o tom na příklad toto místo z prvního dílu Kapitálu: „Variabilní kapitál je tedy jen zvláštní historickou formou, v níž se projevuje fond životních prostředků čili pracovní fond, který dělník potřebuje k udržení a reprodukci svého života a který musí za všech systémů společenské výroby vždy sám vyrábět a reprodukovat.“*)

Jsme-li si vědomi nového sociálně ekonomického obsahu všech prvků reprodukčních schemat, můžeme zcela dobře i při rozboru reprodukčního procesu v podmínkách socialismu používat známých symbolů *c*, *v*, *m*. Část úhrnného společenského produktu, které se i za socialismu musí používat k náhradě spotřebovaných výrobních prostředků, nazýváme fondem náhrady a označujeme *c*. Zmenšíme-li úhrnný společenský produkt o fond náhrady, dostaneme čistý produkt socialistické společnosti.**)

*) Marx, Kapitál, díl I., SNLP, 1953, str. 599.

**) Domnívám se, že je vhodné rozlišit termín čistý produkt (pro věcnou stránku této části společenského produktu) a národní důchod (pro hodnotovou stránku této části společenského produktu).

Čistý produkt socialistické společnosti se skládá z produktu pro sebe a z produktu pro společnost. Produkt pro sebe, který je novou historickou formou fondu životních prostředků pro pracovníky materiální výroby, označujeme *v*. Spolu s fondem náhrady mohli bychom jej nazvat fondem prosté reprodukce, neboť teprve oba tyto fondy dohromady vytvářejí podmínky pro opakování výrobního procesu alespoň v předešlém rozsahu.*) Teprve ze zbývající části společenského produktu je možno uhrazovat ostatní potřeby společnosti a akumulovat. Tuto zbývající část společenského produktu proto nazýváme produktem pro společnost; označujeme ji *m*. V souvislosti s pojmem produkt pro společnost je třeba zvlášť zdůraznit nový sociálně-ekonomický obsah kategorií *c*, *v*, *m*. Práce pro sebe i práce pro společnost je prací nutnou, nadpráce zmizela s odstraněním vykořisťování. Právě proto je nesprávné hovořit v podmínkách socialismu o nadvýrobku. Na druhé straně je však zřejmé, že nutná práce za socialismu značně rozšířila svůj rozsah ve srovnání s předcházejícími výrobními způsoby, jak ostatně předvídal již Marx, když napsal: „Odstranění kapitalistické formy výroby dovolí omezit pracovní den na nutnou práci. Ale při tom musí nutná práce, za jinak stejných podmínek, rozšířit svůj rozsah. Jednak se životní podmínky dělníka musí stát bohatšími, jeho životní potřeby musí vzrůst. Jednak by se musela k nutné práci připočíst nynější nadpráce, a to práce nutná k vytvoření společenského rezervního a akumulačního fondu.“**)

Reprodukce, uskutečňující se v různých sociálně ekonomických podmínkách, je charakterisována jednak určitými společnými rysy, vyplývajícími právě z nejobecnějších zákonitostí reprodukce, jednak se odlišuje zvláštními, specifickými rysy, jež mohou být podmíněny jen specifickými zákony toho kterého výrobního způsobu. Na jeden z podobných rozdílů jsme již narazili. Za kapitalismu uskutečňuje se reprodukce za regulujícího vlivu živelného působení zákona hodnoty, za socialismu je uskutečňována plánovitě v souladu s požadavky zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství, což znamená, že nutné národohospodářské proporce jsou zajišťovány plánem přímo a nevystupují pouze jako průměr z neustálé disproportionality, jak tomu bylo za kapitalismu.

*) Z uvedeného důvodu považuji za nesprávné překládat ruský termín „fond vozměščenijsja“ jako fond prosté reprodukce; srovnej Sovětská věda — politická ekonomie, 4/1953, str. 449.

**) Marx, Kapitál, díl I., SNPL, 1953, str. 558.

Všechny hlavní stránky a všechny hlavní procesy socialistické výroby, jádro socialistické výroby, vyjadřuje základní ekonomický zákon socialismu, zákon maximálního uspokojování neustále rostoucích hmotných i kulturních potřeb celé společnosti neustálým růstem a zdokonalováním výroby na základě nejvyšší techniky. Hledáme-li tedy specifické rysy reprodukčního procesu za socialismu, ptáme-li se konkrétně, jaké tempo rozvoje skupiny I a skupiny II nejlépe odpovídá podmínkám socialistického výrobního způsobu, je zajisté správné uvést danou otázku v souvislost především se základním ekonomickým zákonem socialismu, ptát se, jaké tempo rozvoje obou skupin nejlépe odpovídá požadavkům tohoto zákona.

Při theoretickém řešení otázky vzájemného vztahu obou skupin společenské výroby, zejména vzájemného tempa jejich růstu, budeme tedy vycházet jednak z obecných zákonitostí reprodukce, jak jsou zachyceny především v Marxově teorii reprodukce, jednak z požadavků základního ekonomického zákona socialismu, jak byl formulován Stalinem.

* * *

Přistupujeme k vlastnímu řešení otázky vzájemného vztahu výroby výrobních prostředků a výroby spotřebních předmětů při socialistické reprodukci.

Rozbor problémů reprodukce bývá zpravidla dokládán schematickými příklady, obdobnými příkladům, jichž použil Marx ve druhém díle Kapitálu. Někdy se ekonomové odvolávají přímo na číselné příklady uváděné Marxem. Jak známo, použil Marx při svém rozboru celkem tří příkladů: příkladu prosté reprodukce a dvou příkladů reprodukce rozšířené. Považuji za nutné, vzhledem k další argumentaci a polemice, uvést alespoň část obou příkladů rozšířené reprodukce. Marx sleduje celou otázku především s hlediska reprodukce celkového společenského kapitálu; nám půjde o reprodukci úhrnného společenského produktu, sestavíme proto Marxův číselný příklad do přehledných rovnic a provedeme každým rokem bilanční zkoušku souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu.*)

*) Srovnej Marx, Kapitál, díl II., SNPL, 1954, str. 532 — 534 (příklad 1) a str. 536 — 541 (příklad 2).

PŘÍKLAD 1

Úhrnný společenský produkt prvního roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 1000 \text{ m} = 6000 \\ \text{II } 1500 \text{ c} + 750 \text{ v} + 750 \text{ m} = 3000 \\ \hline 9000 \end{array}$$

Vytváření společenských fondů koncem prvního roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4000 \text{ c} + 400 \text{ mac} + 1000 \text{ v} + 100 \text{ mav} + 500 \text{ ms} = 6000 \\ \text{II } 1500 \text{ c} + 100 \text{ mac} + 750 \text{ v} + 50 \text{ mav} + 600 \text{ ms} = 3000 \end{array}$$

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
6000 I (c + v + m)	4000 I c
	1500 II c
	400 I mac
	100 II mac
<u>6000</u>	<u>6000</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
3000 II (c + v + m)	1000 Iv
	750 II v
	100 I mav
	50 II mav
	500 I ms
	600 IIms
<u>3000</u>	<u>3000</u>

Úhrnný společenský produkt druhého roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4400 \text{ c} + 1100 \text{ v} + 1100 \text{ m} = 6600 \\ \text{II } 1600 \text{ c} + 800 \text{ v} + 800 \text{ m} = 3200 \\ \hline 9800 \end{array}$$

Vytváření společenských fondů koncem druhého roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4400 \text{ c} + 440 \text{ mac} + 1100 \text{ v} + 110 \text{ mav} + 550 \text{ ms} = 6600 \\ \text{II } 1600 \text{ c} + 160 \text{ mac} + 800 \text{ v} + 80 \text{ mav} + 560 \text{ ms} = 3200 \end{array}$$

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
6600 I (c + v + m)	4400 I c 440 I mac 1600 II c 160 II mac
<u>6600</u>	<u>6600</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
3200 II (c + v + m)	1100 Iv 800 II v 110 I mav 80 II mav 550 I ms 560 II ms
<u>3200</u>	<u>3200</u>

Úhrnný společenský produkt třetího roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4848 \text{ c} + 1210 \text{ v} + 1210 \text{ m} &= 7260 \\ \text{II } 1760 \text{ c} + 880 \text{ v} + 880 \text{ m} &= 3520 \\ \hline &10780 \end{aligned}$$

Vytváření společenských fondů koncem třetího roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4840 \text{ c} + 484 \text{ mac} + 1210 \text{ v} + 121 \text{ mav} + 605 \text{ ms} &= 7260 \\ \text{II } 1760 \text{ c} + 176 \text{ mac} + 880 \text{ v} + 88 \text{ mav} + 616 \text{ ms} &= 3520 \end{aligned}$$

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
7260 (c + v + m)	4840 I c 484 I mac 1760 II c 176 II mac
<u>7260</u>	<u>7260</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
3520 II (c + v + m)	1210 I v
	880 II v
	121 I mav
	88 II mav
	605 I ms
	616 II ms
3520	3520

Úhrnný společenský produkt koncem čtvrtého roku

$$\begin{aligned} \text{I } 5324 \text{ c} + 1331 \text{ v} + 1331 \text{ m} &= 7986 \\ \text{II } 1936 \text{ c} + 968 \text{ v} + 968 \text{ m} &= 3872 \\ \hline &11858 \end{aligned}$$

PŘÍKLAD 2

Úhrnný společenský produkt prvního roku

$$\begin{aligned} \text{I } 5000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 1000 \text{ m} &= 7000 \\ \text{II } 1430 \text{ c} + 285 \text{ v} + 285 \text{ m} &= 2000 \\ \hline &9000 \end{aligned}$$

Vytváření společenských fondů koncem prvního roku

$$\begin{aligned} \text{I } 5000 \text{ c} + 417 \text{ mac} + 1000 \text{ v} + 83 \text{ mav} + 500 \text{ ms} &= 7000 \\ \text{II } 1430 \text{ c} + 153 \text{ mac} + 285 \text{ v} + 31 \text{ mav} + 101 \text{ ms} &= 2000 \end{aligned}$$

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
7000 I (c + v + m)	5000 I c
	1430 II c
	417 I mac
	153 II mac
7000	7000

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
2000 II (c + v + m)	1000 I v
	285 II v
	83 I mav
	31 II mav
	500 I ms
	101 II ms
2000	2000

Úhrnný společenský produkt koncem druhého roku

$$\begin{aligned} \text{I } 5417 \text{ c} + 1083 \text{ v} + 1083 \text{ m} &= 7583 \\ \text{II } 1583 \text{ c} + 316 \text{ v} + 316 \text{ m} &= 2215 \\ \hline &9798 \end{aligned}$$

V souvislosti s naším předchozím výkladem o obecném obsahu kategorií *c*, *v*, *m* ozřejmily uvedené příklady, že zachování určitých vztahů mezi uvedenými kategoriemi — v podstatě zachování proporcí vyplývajících z bilancí výrobních a spotřebních předmětů — je stejně nezbytným předpokladem reprodukce za socialismu jako za kapitalismu. Výroba výrobních prostředků musí krýt především náhradu výrobních prostředků spotřebovaných v obou skupinách, což zajistí prostou reprodukci. Aby bylo možno rozšířit výrobu, je nutno nejdříve vytvořit určitý přebytek výrobních prostředků, čili produkt I. skupiny musí převýšit fond náhrady obou skupin. Tento přebytek výrobních prostředků, rovnající se I (*v* + *m*) — II *c* můžeme nazvat fondem rozšíření výroby. Obdobně výroba spotřebních předmětů musí krýt spotřebu starých i nově do výroby se zapojujících pracovníků, jakož i společenskou spotřebu, včetně individuální spotřeby osob činných v neproduktivních oblastech.*)

Nás ovšem v dané souvislosti zajímá především otázka, dá-li se z uvedených Marxových příkladů činit nějaký závěr o tempu růstu obou skupin společenské výroby. Sestavme si dosažené výsledky do přehledné tabulky a srovnáme přírůstková tempa výroby celkem a v každé skupině zvlášť.

*) Tudíž v podmínkách socialismu značí: *mac* akumulaci rozšířením základních a oběžných výrobních fondů, *mav* zvětšení zásob spotřebního zboží o částku určenou ke krytí životních prostředků produktivních pracovníků nově se zapojujících do výroby, *ms* společenskou spotřebu v nejširším slova smyslu, včetně akumulace v nevýrobní sféře.

Tabulka k příkladu 1.

	Přírůstek výroby					
	celkem		ve skupině I		ve skupině II	
	jednotek	%	jednotek	%	jednotek	%
rok 2. proti roku 1.	800	8,8	600	10	200	6,6
rok 3. proti roku 2.	900	10	660	10	320	10
rok 4. proti roku 3.	1078	10	726	10	352	10

Tabulka k příkladu 2.

	Přírůstek výroby					
	celkem		ve skupině I		ve skupině II	
	jednotek	%	jednotek	%	jednotek	%
rok 2. proti roku 1.	798	8,86	583	8,3	215	10,75

Vidíme, že z uvedených Marxových schemat nelze činit žádných závěrů o vzájemném tempu růstu obou skupin společenské výroby, neboť v prvním příkladě nejdříve roste rychleji výroba skupiny I a později (počínaje druhým rokem) se tempo růstu obou skupin vyrovnává, ve druhém příkladě roste rychleji výroba skupiny II.*)

*) Marx, který ovšem celou otázku sleduje s jiného hlediska, totiž s hlediska, jak rychle vzrůstá kapitál v obou skupinách, konstatuje totéž, a to nejen pro tento první rok (konstatování se týká našeho druhého příkladu), ale pro tři po sobě následující léta rozšířené reprodukce, jejichž příklad uvádí, dohromady: „Kapitál I vzrostl ze 6000 na 6500, tedy o 1/12. Ve II z 1715 na 1899, tedy o necelou 1/9... Při rostoucí reprodukci vzrostl tedy celkový kapitál I za tři léta z 6000 na 7629 (to je o 27, 15 % — pozn. D. F.), celkový kapitál II z 1715 na 2229 (to je o 29,9 % — pozn. D. F.), celkový společenský kapitál ze 7715 na 9858.“ (Marx, Kapitál, díl II., SNLP, 1954, str. 541 až 542). Při přepočítávání Marxova příkladu bylo by třeba při akumulaci ve druhém roce provést malou opravu; jelikož Marx celou otázku sleduje s hlediska růstu kapitálu a nikoli s hlediska celkového společenského produktu a neprovádí proto bilanční kontrolu reálnosti rozdělení, akumuluje druhým rokem 452 I mac a 132 II mac, tedy celkem 584 k výrobním prostředkům, ačkoli po nahrazení výrobních prostředků spotřebovaných ve skupině I i II (5417 I c + 1583 II c = 7000) zbývá pro akumulaci pouze 583 jednotek ve výrobních prostředcích; oprava se provede snížením mac ve skupině I nebo II o jednu jednotku, což nemá praktických důsledků pro náš výklad.

Je pochopitelné, že na otázku vzájemného tempa růstu obou skupin společenské výroby při socialistické reprodukci, kterou zkoumáme, nemůžeme nalézt odpověď v abstraktních schematických příkladech uváděných Marxem v Kapitálu, Lenin v jedné ze svých raných prací, v nichž, zabývaje se otázkou realizace, sám bohatě užíval Marxových reprodukčních schemat, napsal tato důležité slova: „Schemata sama o sobě nemohou nic dokazovat; mohou pouze ilustrovat proces, jestliže jsou jeho jednotlivé prvky vyjasněny theoreticky.“*)

Výše uvedené příklady z Marxova Kapitálu jsou nejabstraktnější možnou formou reprodukčních schemat. Marxovi v dané souvislosti šlo především o ilustraci procesu výměny mezi oběma skupinami společenské výroby a proto abstrahoval**) od zvyšování organické skladby čili od zavádění techniky do výroby, od růstu produktivity práce.

Socialistická rozšířená reprodukce není myslitelná bez technického pokroku. Požadavek zavádění nejvyšší techniky do výroby byl proto jako podstatný rys socialistické výroby pojat i do rozvinuté formulace základního ekonomického zákona socialismu. V dalším je tudíž třeba zodpovědět otázku, jak se odrazí zavádění nejvyšší techniky do výroby v reprodukčních schemech a jak tato skutečnost nutně ovlivní tempo růstu obou skupin společenské výroby.

Je známo, že právě touto otázkou se zabýval Lenin v práci „O tak

Zvláštnost obou posledních případů (stejně tempo obou skupin, rychlejší tempo skupiny II), jíž se podrobněji zabývat nebudeme, je v tom, že I ($v + m$) je větší než II c, takže při vzájemné výměně mezi oběma skupinami, jež je základem ekonomického obratu společenského produktu, je třeba II c doplnit částí II m, což ovšem znamená, že proces, jenž je ještě prostou reprodukcí pro skupinu I, je již rozšířenou reprodukcí pro skupinu II, jak ostatně i na tuto zvláštnost upozorňuje Marx v souvislosti s druhým příkladem rozšířené reprodukce: „Der Umsatz von 1500 ($v + 1/2 m$) gegen 1500 II c ist ein Process der einfachen Reproduktion (In der Meissnerschen Ausgabe: Akkumulation; offensichtlich ein Schreibfehler. D. Red.), und sofern abgemacht. In des sind hier noch einige Eigentümlichkeiten zu bemerken, die daraus entstehen, dass bei der akkumulierenden Reproduktion I ($v + 1/2 m$) nicht durch II c allein ersetzt wird, sondern durch II c plus einem Teil von II m“. (Marx, Das Kapital II., Dietz, Berlin, 1948, str. 521.) Český překlad z roku 1954, přidržující se Meissnerova vydání a ruského překladu z roku 1949, nevystihuje tak jasně zřejmou zvláštnost daného případu.

*) Lenin, Poznámka k otázce theorie trhů, Spisy sv. 4, Svoboda 1952, str. 62 — 63.

**) Abstrakce je provedena vždy pouze v rámci jednotlivého příkladu. Přejít od jednoho příkladu k druhému ukazuje na podstatnou změnu v úrovni rozvoje společenské výroby na základě přednostního růstu výroby výrobních prostředků.

zvané otázce trhů“. Když uvedl příklad číselně totožný s námi uvedeným příkladem z Kapitálu, konstatuje výslovně: „Z výše uvedeného Marxova schematu nelze učinit žádný vývod o převaze I. kategorie nad kategorií II: obě kategorie se tam rozvíjejí souběžně.“ Hned však podává klíč k řešení našeho problému, když pokračuje: „V tomto schematu se však nepřihlíží právě k technickému pokroku. Jak je dokázáno Marxem v I. dílu Kapitálu, projevuje se technický pokrok v tom, že se poměr variabilního kapitálu ke konstantnímu (v/c) postupně zmenšuje, zatím co v schematu je tento poměr vzat jako neměnný. Rozumí se samo sebou, že bude-li tato změna provedena v schematu, nastane rychlejší růst výrobních prostředků vůči předmětům spotřebním.“*) V dalším Lenin provádí ve schematu příslušnou změnu a ukazuje, jak při relativním růstu c proti v nejrychleji vzrůstá výroba výrobních prostředků pro výrobu výrobních prostředků, pak výroba výrobních prostředků pro výrobu spotřebních prostředků a nejpomaleji vzrůstá výroba spotřebních prostředků. Pro názornost uvedeme příklad reprodukčního procesu, ve kterém je vyjádřeno zavádění technického pokroku relativním růstem c ve srovnání s v (příklad 3):**)

PŘÍKLAD 3

Úhrnný společenský produkt prvního roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 1000 \text{ m} = 6000 \\ \text{II } 1500 \text{ c} + 750 \text{ v} + 750 \text{ m} = 3000 \\ \hline 9000 \end{array}$$

Vytváření společenských fondů koncem prvního roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4000 \text{ c} + 450 \text{ mac} + 1000 \text{ v} + 50 \text{ mav} + 500 \text{ ms} = 6000 \\ \text{II } 1500 \text{ c} + 50 \text{ mac} + 750 \text{ v} + 10 \text{ mav} + 690 \text{ ms} = 3000 \end{array}$$

*) Lenin, O tak zvané otázce trhů, Spisy sv. 1, Svoboda 1951, str. 93 — 94.

**) Jde v podstatě o příklad totožný s příkladem Leninovým, ve kterém byly opraveny některé drobné početní chyby, rozdělení fondů ve druhém roce uvedeno v soulad s věcnou strukturou snížením akumulace ve skupině II o 2 jednotky a konečně v závěrečné tabulce bylo upraveno roztržidění produktu skupiny I na výrobní prostředky pro výrobu výrobních prostředků a na výrobní prostředky pro výrobu spotřebních předmětů podle skutečného užití produktu. Z toho důvodu, nebylo možno toto roztržidění provést u produktu čtvrtého roku, jehož užití a tedy ani podrobnější skladbu neznáme.

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu.

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
6000 I (c + v + m)	4000 I c
	1500 II c
	450 I mac
	50 II mac
<u>6000</u>	<u>6000</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
3000 I (c + v + m)	1000 I v
	750 II v
	50 I mav
	10 II mav
	500 I ms
	690 II ms
<u>3000</u>	<u>3000</u>

Úhrnný společenský produkt druhého roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4450 \text{ c} + 1050 \text{ v} + 1050 \text{ m} &= 6550 \\ \text{II } 1550 \text{ c} + 760 \text{ v} + 760 \text{ m} &= 3070 \\ \hline &9620 \end{aligned}$$

Vytváření společenských fondů koncem druhého roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4450 \text{ c} + 500 \text{ mac} + 1050 \text{ v} + 25 \text{ mav} + 525 \text{ ms} &= 6550 \\ \text{II } 1550 \text{ c} + 50 \text{ mac} + 760 \text{ v} + 6 \text{ mav} + 704 \text{ ms} &= 3070 \end{aligned}$$

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
6550 I (c + v + m)	4450 I c
	500 I mac
	1550 II c
	50 II mac
<u>6550</u>	<u>6550</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
3070 II (c + v + m)	1050 I v
	760 II v
	25 I mav
	6 II mav
	525 I ms
	704 II ms
<u>3070</u>	<u>3070</u>

Úhrnný společenský produkt třetího roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4950 \text{ c} + 1075 \text{ v} + 1075 \text{ m} &= 7100 \\ \text{II } 1600 \text{ c} + 766 \text{ v} + 766 \text{ m} &= 3132 \\ \hline &10232 \end{aligned}$$

Vytváření společenských fondů koncem třetího roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4950 \text{ c} + 517,5 \text{ mac} + 1075 \text{ v} + 20 \text{ mav} + 537,5 \text{ ms} &= 7100 \\ \text{II } 1600 \text{ c} + 32,5 \text{ mac} + 766 \text{ v} + 3 \text{ mav} + 730,5 \text{ ms} &= 3132 \end{aligned}$$

Bilanční zkouška souladu určených společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
7100 I (c + v + m)	4950 I c
	517,5 I mac
	1600 II c
	32,5 II mac
<u>7100</u>	<u>7100</u>

Bilance spotřebních prostředků

zdroje	užití
3132 II (c + v + m)	1075 I v
	766 II v
	20 I mav
	3 II mav
	537,5 I ms
	730,5 II ms
<u>3132</u>	<u>3132</u>

Úhrnný společenský produkt čtvrtého roku

$$I \ 5467,5 \ c + 1095 \ v + 1095 \ m = 7657,5$$

$$II \ 1632,5 \ c + 769 \ v + 769 \ m = 3170,5$$

$$\underline{10828}$$

Po sestavení dosažených výsledků do přehledné tabulky dostaneme následující obraz tempa růstu jednotlivých skupin a podskupin společenské výroby:

Tabulka k příkladu 3.

Rok	Výrobní prostředky						Spotřební prostředky		Celkový produkt	
	pro I		pro II		celkem					
	jednotek	%	jednotek	%	jednotek	%	jednotek	%	jednotek	%
1.	4450	100	1550	100	6000	100	3000	100	9000	100
2.	4950	111,2	1600	103,2	6550	109,2	3070	102,3	9620	106,8
3.	5467,5	122,9	1632,5	105,3	7100	118,3	3132	104,4	10232	113,9
4.					7657,5	127,7	3170,5	105,7	10828	120,3

Vidíme, že čísla plně potvrzují výše uvedené Leninovy závěry. Při relativním růstu c proti v^*) roste nejrychleji výroba výrobních prostředků pro výrobu výrobních prostředků, o něco pomaleji výroba výrobních prostředků pro výrobu spotřebních předmětů a relativně nejpomaleji roste výroba spotřebních předmětů. Tuto souvislost mezi zdokonalováním techniky a přednostním růstem výroby výrobních prostředků nelze opomíjet, neboť zejména ona je reálným obsahem poučky o přednostním růstu výroby výrobních prostředků při rozšířené reprodukci. Tuto souvislost je třeba naopak náležitě vyzvednout, tak jak tuto souvislost vždy zdůrazňoval právě Lenin, jehož závěry v této otázce, formulované ovšem pro kapitalismus, možno analogicky vztáhnout i na socialismus:

*) Ukazatel relativního růstu c proti v je následující:

	skupina I	skupina II
1. rok	4	2
2. rok	4,23	2,039
3. rok	4,6	2,08
4. rok	4,99	2,12

„Jedině správný závěr, který je možno vyvodit z výše uvedených Marxových zkoumání, bude tedy ten, že v kapitalistické společnosti roste výroba výrobních prostředků rychleji než výroba spotřebních prostředků. Jak už bylo řečeno, tento poznatek je přímo výsledkem všeobecně známé these, že kapitalistická výroba vytváří mnohem vyšší technickou vyspělost proti dřívějším dobám. . . Celý smysl a celý význam tohoto zákona o rychlejším růstu výrobních prostředků tkví právě v tom, že nahrazení ruční práce strojovou — a vůbec technický pokrok strojího průmyslu — vyžaduje zesílený rozvoj výroby uhelné a hutní, těchto skutečných »výrobních prostředků pro výrobní prostředky.« (**)

Pro vyčerpávající theoretické prozkoumání otázky tempa růstu obou skupin při rozšířené reprodukci byl by ovšem i tento příklad, ve kterém bylo přihlédnuto ke vlivu zavádění technického pokroku a růstu produktivity práce (relativní růst c proti v) ještě příliš abstraktní. Nové aspekty na řešení dané otázky přináší na příklad přihlédnutí k rozdílu mezi základními a oběžnými fondy; **) v tomto článku nám však jde především o vyjasnění souvislosti mezi tempem růstu obou skupin společenské výroby a požadavky základního ekonomického zákona socialismu a můžeme proto od těchto dalších souvislostí abstrahovat.

Z celého předchozího výkladu vyplývá tento závěr: Přednostní, to znamená rychlejší růst výroby výrobních prostředků ve srovnání s růstem výroby spotřebních předmětů nejen že není v rozporu s požadavky základního ekonomického zákona socialismu, ale naopak, je projevem uskutečňování požadavků tohoto zákona, především požadavku zavádění nejvyšší techniky do výroby za účelem zdokonalení výroby s cílem uspokojovat neustále rostoucí hmotné a kulturní potřeby celé společnosti.

* * *

Zdánlivě z těchže východisek — obecné zákonitosti reprodukce a základního ekonomického zákona socialismu — vyšli i někteří sovětsští ekonomové, jejichž závěry však byly po právu kritisovány jako „pozůstatek

*) Lenin, O tak zvané otázce trhů, Spisy sv. 1, Svoboda 1951, str. 96 až 97 a 113 až 114.

**) Srovnej výše citovaný článek akademika Strumilina, zejména na straně 154.

pravicové úchyly, pozůstatek názorů nepřátelských leninismu, které svého času hlásali Rykov, Bucharin a spol“*)

Jaké byly tyto jejich závěry? Jak vyplývá z kritických statí, bohatě citujících zmíněné ekonomy,**) byly jejich hlavní závěry asi tyto: Rychlejší růst výroby výrobních prostředků, těžkého průmyslu, odporuje základnímu ekonomickému zákonu socialismu. Politika urychleného rozvíjení jednotlivých odvětví těžkého průmyslu, kterou provádí strana, se dostala do konfliktu se základním ekonomickým zákonem socialismu, neboť urychlené rozvíjení jednotlivých odvětví těžkého průmyslu brzdí lidovou spotřebu. V soulase s těmito názory zmínění ekonomové navrhovali, aby pro celé období dobudování socialistické společnosti a postupného přechodu od socialismu ke komunismu bylo zavedeno jednotné tempo rozvíjení skupiny I a II, nebo aby bylo dokonce zajištěno přednostní, to jest rychlejší rozvíjení výroby spotřebních předmětů před výrobou výrobních prostředků.

V čem bylo jádro chyb, jichž se tito kritisovali ekonomové dopustili?

Hlavní chyba těchto ekonomů, kteří ze základního ekonomického zákona socialismu odvozovali nutnost stejného tempa růstu obou skupin, nebo dokonce přednostního růstu skupiny II, byla především v tom, že odtrhovali cíl socialistické výroby od prostředků jeho uskutečnění. Akademik Ostroviťanov výstižně charakterisoval tuto chybu jako „úzce spotřebitelskou koncepci chápání základního ekonomického zákona socialismu“***) Zapomínajíce na to, že cíl socialistické výroby a prostředky k dosažení tohoto cíle tvoří nedílnou jednotu, vyzvedávali zmínění ekonomové jednostranně cíl socialistické výroby a podcenili prostředky k dosažení tohoto cíle, zejména zdokonalování výroby na základě nejvyšší techniky. Právě podceňování these o zavádění nejvyšší techniky do výroby přivedlo tyto ekonomy k tomu, že dokazujíce možnost rozšířené reprodukce i při stejných tempích růstu I. a II. skupiny (když už se uskutečnil pře-

*) Chruščev, O zvýšení výroby živočišných produktů, Rudé právo, 1955, str. 4 (brožura).

**) Srovnej na příklad: Bečín, Socialistická reprodukce a národohospodářské proporce, Sovětská věda politická ekonomie, 6/1954; Šepilov, Generální linie strany a vulgarisátoři marxismu, Nová mysl 2/1955; Dorošev, Rumjancev, Protiv izvraščeniia marksistskoj teoriji vosproizvodstva, Kommunist, 2/1955;

***) Ostroviťanov, Proti vulgarisátorskému chápání základního ekonomického zákona socialismu, Rudé právo, 15. 4. 1955.

chod k rozšířené reprodukci a objem výroby výrobních prostředků je větší než potřeba nahrazování spotřebovaných výrobních prostředků), dovolávali se nesprávně té skutečnosti, že Marx znázorňuje proces rozšířené reprodukce ve druhém díle Kapitálu schematy, ve kterých je od druhého roku reprodukce tempo růstu obou skupin stejné.*)

* * *

V této souvislosti chci ukázat na jistý nedostatek vyskytující se nikoliv ojediněle v článcích našich ekonomů o otázkách socialistické reprodukce. Tímto nedostatkem není popírání nutnosti přednostního růstu skupiny I při socialistické reprodukci, ale nesprávné zdůvodňování této nutnosti. Opomíjíce tu podstatnou souvislost, pro kterou už za kapitalismu mluvil Lenin o přednostním růstu skupiny I jako o zákonu, totiž zavádění technického pokroku do výroby, snaží se zdůvodnit přednostní růst skupiny I jinak, v podstatě z abstraktních schemat, v nichž je i od tohoto, v dané souvislosti nejpodstatnějšího prvku abstrahováno. Není divu, že potom dochází ke zřejmým nesprávnostem.

Soudruh Hušek v článku „O významu Marxovy theorie reprodukce pro naše budování“ píše: „Má-li dojít k rozšíření výroby ve společenském měřítku, tedy k rozšířené reprodukci, není takový růst vůbec myslitelný v té formě, že by obě skupiny vzrůstaly ve stejném poměru o stejné procento. Ukažme si to na názorném schematickém příkladu. Bylo-li by k rozšíření výroby v obou skupinách zapotřebí, aby se rozšířily výrobní prostředky v každé skupině na př. o 10 %, pak by nejprve muselo dojít k rozšíření výroby skupiny I o 20 % a teprve potom by se mohly rozšířit výrobní prostředky, základní i oběžné fondy, v obou skupinách. Tedy výroba skupiny I musí nezbytně vždy převyšovat výrobu ve skupině II.“**) Soudruh Hušek zde především zcela nepřipustně zachází a operuje s procenty. Již příklad námi uvedený z Marxova Kapitálu jasně ukázal, že k tomu, abychom mohli rozšířit výrobní prostředky v jedné i druhé skupině o 10 %, naprosto stačí v daném případě růst výroby skupiny I také jen o 10 %. Procenta vzatá z různých základů nelze sečítat ani odečítat, což zřejmě dělá autor, když si představuje, že plus 10 % k výrobním prostředkům skupiny I a skupiny II se rovná plus 20 % úhrnné

*) Srovnej k tomu Bečín, I. c., str. 738.

**) Hušek, O významu Marxovy theorie reprodukce pro naše budování, Politická ekonomie, 3/1953, str. 170.

produkce skupiny produkující výrobní prostředky. S. Hušek tu zaměnil otázku přírůstkových temp obou skupin s otázkou proporce, která říká, že I ($v + m$) musí být větší než II c, má-li dojít k rozšířené reprodukci. Z této proporce bylo by možno vyvodit, že má-li dojít k rozšíření výrobních prostředků v každé skupině o 10 jednotek, pak musí být I ($v + m$) o 20 jednotek větší než II c. Avšak to jsou dvě různé otázky, které nelze směřovat.

Obdobná chyba dovedla A. Hornovou v článku „K otázce přednostného rastu výroby výrobních prostriedkov pri rozšírenej reprodukcii“ až k nesprávnému chápání samého pojmu přednostní růst výroby výrobních prostředků. Soudružka Hornová píše: „Bez zvýšenia výroby výrobných prostriedkov pre II. skupinu výroby nemožno zvýšiť výrobu spotrebných predmetov. Bez zvýšenia výroby výrobných prostriedkov pre výrobu výrobných prostriedkov nemožno v I. skupine vo zvýšenom množstve rozvíjať výrobu výrobných prostriedkov pre II. skupinu výroby. Pri rozšírenej reprodukcii teda už nestačí, aby I ($v + n$) sa rovnalo IIc, ale I ($v + n$) musí byť nevyhnutne väčšie ako IIc. Rozšírená reprodukcia je možná len pri prednostnom raste výroby výrobných prostriedkov.“*) Je zřejmé, že také ona zaměňuje proporcí I ($v + m$) větší než II c s poučkou o přednostním růstu výroby výrobních prostředků. Ostatně to sama výslovně říká: „Prednostný rast výroby výrobných prostriedkov pri rozšírenej reprodukcii znamená, ako sme videli, väčšiu výrobu výrobných prostriedkov, než sa v tom istom období vo výrobnom procese spotrebovalo.“**)

Takové vymezení pojmu přednostní růst výroby výrobních prostředků je nesprávné. Přednostním růstem výroby výrobních prostředků je třeba rozumět relativně rychlejší růst, vyšší přírůstková tempa ve skupině I ve srovnání se skupinou II. Tak vysvětluje pojem přednostního růstu výroby výrobních prostředků i učebnice „Politická ekonomie“, když konstatuje, že podmínkou neustálého růstu socialistické výroby je „přednostní, to jest relativně rychlejší rozvoj odvětví vyrábějící výrobní prostředky ve srovnání s odvětvími vyrábějícími předměty osobní spotřeby.“***)

* * *

*) Adela Hornová, K otázce přednostného rastu výroby výrobných prostriedkov pri rozšírenej reprodukcii, Ekonomický časopis, 6/1954, str. 504.

**) Tamtéž, str. 509.

***) Politická ekonomie, SNLP 1955, str. 421.

Ukázali jsme, že z požadavků základního ekonomického zákona socialismu vyplývá nutnost přednostního růstu výroby výrobních prostředků. Tím se ovšem problematika vzájemného vztahu mezi oběma skupinami společenské výroby nevyčerpává. Vzniká přirozeně otázka míry předstihu výroby výrobních prostředků před výrobou spotřebních předmětů.

Na tuto otázku je odpověď již poměrně snadná. Vyjděme nejdříve opět z abstraktních podmínek reprodukce. Je zřejmé, že výroba výrobních prostředků, jejíž přednostní růst jsme zdůvodnili, není samoúčelem, že tedy výroba výrobních prostředků se nemůže rozvíjet naprosto nezávisle na výrobě spotřebních předmětů a bez jakékoli spojitosti s ní. Zpětnou závislost skupiny I na skupině II možno shrnout v podstatě do dvou bodů:

Za první. Výrobní prostředky pro výrobu spotřebních předmětů, které jsou konečným produktem skupiny I, jsou vyráběny pro skupinu II a chyběl by podnět jejich zvýšené výroby, kdyby neprobíhal rovněž rozvoj výroby ve skupině II. „Nakonec tedy výrobní spotřeba (spotřeba výrobních prostředků) vždy souvisí s osobní spotřebou, vždy je na ní závislá,“ říká Lenin.*)

Za druhé. Rozšiřování výroby ve skupině I znamená nejen více výrobních prostředků, ale i více dělníků, větší mzdový fond ve skupině I a tedy nutnost výroby většího množství spotřebního zboží. Lenin konstatuje, že „... mluvit o »nezávislosti« akumulace na výrobě spotřebních předmětů nelze již proto, že k rozšíření výroby je třeba nového variabilního kapitálu a tudíž nových spotřebních předmětů.“**)

Při výkladu otázek rozšířené reprodukce se správně uvádí jako první podmínka již zmíněná proporce I ($v + m$) větší než II c, vyplývající v podstatě z bilance výrobních prostředků, často se však nechápe, že to není podmínka jediná. Zatím však Marxova schemata reprodukce tak názorně odrážejí proces vytváření společenského produktu, jeho rozdělování a výměny jeho částí a konečně i spotřebu společenského produktu, že i ze schemat lze vyčíst druhou základní podmínku rozšířené reprodukce, vyplývající tentokrát z bilance spotřebních předmětů. Vezměme si následující příklad:

*) Lenin, Poznámka k otázce theorie trhů, Spisy sv. 4, Svoboda 1952, str. 59.

**) Lenin, O tak zvané otázce trhů, Spisy sv. 1, Svoboda 1951, str. 92.

Úhrnný společenský produkt

$$I \ 800 \ c + 500 \ v + 500 \ m = 1800$$

$$II \ 300 \ c + 200 \ v + 200 \ m = 700$$

V daném případě je zcela jasně splněn ten požadavek rozšířené reprodukce, aby $I \ v + m$ bylo větší než $II \ c$, přesto je však naprosto nemožné uskutečnit normálním způsobem (to jest akumulací $k \ c$ i v) rozšířenou reprodukci, neboť k úhradě $I \ v$ a $II \ v$ ($500 + 200 = 700$) je třeba celého produktu skupiny II a nezbývá nic na mav a ms . Rozšířená reprodukce by tu byla možná jen zvýšením produktivity práce dosavadních dělníků bez zvýšení jejich životní úrovně.

Odmyslíme si pro jednoduchost spotřebu neproduktivních zaměstnanců a nevýrobní spotřebu společnosti jako celku ($I \ ms + II \ ms$), můžeme formulovat další podmínku rozšířené reprodukce takto: $II \ (c + v + m)$ musí být větší než $I \ v + II \ v$. Totéž lze ve zkrácené formě vyjádřit takto: $II \ (c + m)$ větší než $I \ v$.

Přihlédneme-li pak k původně abstrahované spotřebě neproduktivních zaměstnanců a nevýrobní spotřebě společnosti, pak se objeví tato položka v našem vztahu na straně potřeb a dostaneme výraz $II \ (c + m)$ větší než $I \ v + I \ ms + II \ ms$. Chceme-li celý výraz vyjádřit jako rovnost, nutno na straně potřeb připojit ještě položku mav pro obě skupiny a dostaneme potom rovnici: $II \ (c + m) = I \ v + I \ ms + II \ ms + I \ mav + II \ mav$.

Ostatně i tento vztah ukázal již Marx ve II. díle Kapitálu: „Za kapitalistické výroby nemůže tedy být $I \ (v + m)$ rovno $II \ c$ a obě tyto veličiny se nemohou při směně navzájem krýt. Naproti tomu, je-li $I \ m/x$ tou částí $I \ m$, kterou vydávají kapitalisté I jako důchod, může být $I \ (v + m/x)$ stejné jako $II \ c$ nebo větší či menší než $II \ c$; $I \ (v + m/x)$ musí však být vždy menší než $II \ (c + m)$, a to menší o část $II \ m$, kterou musí kapitalisté II skupiny za všech okolností spotřebovat sami.“*)

Přibereme-li k těmto obecným podmínkám ještě zvláštní podmínky vyplývající ze socialistického výrobního způsobu, to jest, připočteme-li, že v socialistické společnosti probíhá rozšířená reprodukce kvalifikované pracovní síly a že s růstem kvalifikace je spojen růst nominálních mezd,

*) Marx, Kapitál, díl II., SNLP, 1954, str. 544.

že dále na základě působení základního ekonomického zákona socialismu dochází k neustálému růstu životní úrovně pracujících, zejména cestou snižování cen zboží lidové spotřeby a zvyšováním společenské spotřeby (spotřeby na účet důchodů společnosti), vystoupí nám nutnost růstu výroby skupiny II ještě jasněji.

Zkušenost minulých let ukazuje, že přednostní růst skupiny I jako ekonomický zákon socialistické rozšířené reprodukce nevylučuje možnost a nutnost stejného tempa rozvoje obou skupin, nebo rychlejšího rozvoje výroby skupiny II v určitých obdobích, aby byl zajištěn správný poměr mezi I. a II. skupinou společenské výroby, aby bylo odstraněno zaostávání výroby předmětů lidové spotřeby. Tak v Sovětském svazu rostla v roce 1953 výroba obou skupin stejným tempem (o 12 %), v Československu v roce 1954 rostla rychleji výroba spotřebních předmětů (výroba výrobních prostředků vzrostla o 4,2 % a výroba spotřebních předmětů o 4,7 %), v Polsku je na rok 1955 naplánován rychlejší růst spotřebních předmětů (o 11 %) než výrobních prostředků (o 6 %).*)

Avšak rychlejší růst skupiny II v určitém období je něco zcela jiného než přednostní, to jest rychlejší růst výroby spotřebních předmětů navrhovaný na dlouhé dohledné období. Nechť nám ještě jednou po-

*) Údaje se týkají vesměs průmyslové výroby. Prameny číselných údajů: SSSR — O výsledcích plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství v SSSR za rok 1953, zpráva Ústředního statistického úřadu při Radě ministrů SSSR, Rudé právo 2. II. 1954; údaj vyplývá jako závěr z údajů, že vzrostla o 12 % jak hrubá výroba celého průmyslu, tak i výroba odvětví vyrábějících spotřební předměty. ČSR — Výsledky plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství v ČSR v roce 1954, Zpráva Státního úřadu statistického, Rudé právo, 3. II. 1955. Polsko — Úkoly Polské sjednocené dělnické strany v boji za upevnění každodenního spojení s masami pracujících, z projevu B. Bieruta na II. zasedání ÚV PSDS, Rudé právo 28. I. 1955; s. Bierut na vysvětlenou dodává: „Tento poměr v proporcích neznamena s hlediska národního hospodářství jako celku zvláštní nebezpečí, neboť počítá s podstatnou mobilisací výrobních rezerv v průmyslu spotřebního zboží, dovozních výrobků a vlastních rezerv pro zásobování tohoto výrobního odvětví. Daleko rychlejší růst výroby ve skupině B je však přípustný jen jako výjimečný jev v normálním mnohaletém cyklu národohospodářských plánů. Aby však mohla být rozšířena technická základna a tak zabezpečen soustavný růst produktivity práce, zvýšení úrovně zemědělství a zvýšení obranyschopnosti státu, je nutné vytvořit podmínky pro další a rychlejší rozvoj výroby výrobních prostředků v dalších letech.“

slouží Marxova reprodukční schemata k ilustraci nereálnosti požadavku rychlejšího růstu skupiny II na jakékoli delší období. Vyjděme z již známého příkladu:

Úhrnný společenský produkt prvního roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4400 \text{ c} + 1100 \text{ v} + 1100 \text{ m} &= 6600 \\ \text{II } 1600 \text{ c} + 800 \text{ v} + 800 \text{ m} &= 3200 \end{aligned}$$

Naplánujeme nyní rychlejší růst výroby skupiny II tak, že celý fond rozšíření výroby ($1100 \text{ I v} + 1100 \text{ I m} - 1600 \text{ II c} = 600$) použijeme k rozšíření výroby ve skupině II. Za jinak nezměněných podmínek dostaneme:

Úhrnný společenský produkt druhého roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4400 \text{ c} + 1100 \text{ v} + 1100 \text{ m} &= 6600 \\ \text{II } 2200 \text{ c} + 1100 \text{ v} + 1100 \text{ m} &= 4400 \end{aligned}$$

Nadále nelze uskutečňovat nejen rychlejší růst skupiny II, ale vůbec rozšířenou reprodukci, poněvadž zmizela její základní podmínka, totiž aby I (v + m) bylo větší než II c . V daném případě bylo by třeba znovu hledat cesty k zajištění přednostního růstu skupiny I, aby byl znovu vytvořen fond rozšíření výroby umožňující rozšířenou reprodukci. Politika přednostního růstu skupiny II vedla by dříve či později nutně k těmto důsledkům a je proto nepřijatelná.

Spojíme-li dříve učiněné vývody v otázce požadavků základního ekonomického zákona socialismu na tempo růstu obou skupin společenské výroby, můžeme učinit tento celkový závěr: Z požadavku základního ekonomického zákona socialismu maximálně uspokojovat neustále rostoucí hmotné i kulturní potřeby celé společnosti vyplývá nutnost rychlého růstu výroby skupiny II, jež je zajišťována, opět v souladu s požadavkem základního ekonomického zákona socialismu zdokonalovat výrobu na základě nejvyšší techniky, přednostním, to jest relativně rychlejším růstem výroby výrobních prostředků. Právě přednostní rozvoj výroby

výrobních prostředků vytváří podmínky pro urychlení rozvoje výroby spotřebních předmětů.

Sledujme, jak se vyvíjel vztah mezi oběma skupinami společenské výroby v Sovětském svazu a v zemích lidové demokracie.

Rozdíl v tempech růstu skupiny I a skupiny II v jednotlivých etapách hospodářského rozvoje Sovětského svazu nám ilustruje následující tabulka:

*Poměr mezi růstem výroby výrobních prostředků a výroby spotřebních předmětů v průmyslové produkci SSSR (v %)**

	Rok 1932 k roku 1928	Rok 1937 k roku 1932	Rok 1950 k roku 1940	Rok 1955 k roku 1950
výrobní prostředky	293	238	205	180
spotřební předměty	184	200	123	165

V této souvislosti jest si třeba uvědomit: V dosavadním abstraktně theoretickém výkladu jsme uvažovali úhrnný společenský produkt čili všechna odvětví materiální výroby. Přístupná statistická data však zpravidla srovnávají pouze výrobu výrobních prostředků a výrobu spotřebních předmětů v průmyslové produkci. Domnívám se, že vzhledem k vedoucí a převažující úloze průmyslu v národním hospodářství je možné těmito čísly s určitou rezervou doložit výklad o vzájemném poměru obou skupin společenské výroby. Činí tak na příklad i A. Bečín, když konstatuje (na základě výše uvedené tabulky), že „v poválečném období se tedy znovu projevila zákonitost v poměru mezi I. a II. skupinou, která je vlastní socialistické společnosti: přednostní růst I. skupiny zajišťuje rychlý růst II. skupiny při celkovém vysokém tempu rozvoje celého národního hospodářství“.**)

Podobná zákonitost se projevila již i v hospodářském vývoji lidově demokratických zemí, jimž předcházející prudký rozvoj výroby výrobních prostředků, zejména těžkého průmyslu, umožnil (v souvislosti s dalšími okolnostmi, jako na příklad prohloubená spolupráce se Sovětským svazem, jakož i mezi lidově demokratickými zeměmi navzájem) v současné době

*) Bečín, O významu základních pouček Marxovy teorie reprodukce pro socialistickou ekonomiku, Sovětská věda — politická ekonomie, 4/1953, str. 455.

**) Tamtéž, str. 457.

věnovat větší pozornost výrobě spotřebních předmětů, lehkému průmyslu a zemědělství jako důležité surovinové základně lehkého průmyslu.

Tak na příklad v Československu v první pětiletce (1949 — 1953) vzrostla výroba výrobních prostředků o 118,7 % a výroba spotřebních předmětů o 79,8 %, čímž stoupl podíl výrobních prostředků na celkové průmyslové produkci z 57,6 % v roce 1948 na 62,3 % v roce 1953.*)

Tento vývoj umožnil ještě v průběhu posledního roku pětiletky naší straně a vládě prohlásit: „Hlavním výsledkem socialistické výstavby a přestavby v prvé pětiletce tedy je, že československé národní hospodářství, zejména však průmyslová výroba, tvoří dnes bezpečnou a neotřesitelnou základnu samostatnosti a nezávislosti Československé republiky, hospodářské moci a obranyschopnosti našeho státu... dosavadní úspěšné výsledky výstavby a přestavby našeho hospodářství dávají předpoklad a možnost věnovat zvýšenou pozornost rozvoji spotřeby a zabezpečení vzestupu životní úrovně obyvatelstva...“**)

V polské lidové republice se vztah mezi výrobou výrobních prostředků a výrobou spotřebních předmětů průmyslové produkce vyvíjel takto:

*Index růstu výroby výrobních prostředků a výroby spotřebních předmětů průmyslové výroby v Polsku v letech 1950 - 1953 (1949 = 100)***)*

	1950	1951	1952	1953
výrobní prostředky	127	159	194	235
spotřební předměty	125	147	165	199

Také tento vývoj dovolil učinit opatření k urychlenému rozvoji výroby předmětů lidové spotřeby. Soudruh Bierut v této souvislosti konstatoval: „Heslo urychlit růst životní úrovně pracujících měst a venkova může být dnes reálně kladeno na prvním místě mezi našimi politickými a hospodář-

*) Pramen číselných údajů: Zpráva ÚV KSČ X. sjezdu KSČ a další úkoly strany, referát s. Novotného, Nová mysl, 7/1954, str. 668.

**) Prohlášení vlády v Národním shromáždění, přednesené V. Širokým 15. 9. 1953, Rudé právo, 16. 9. 1953.

***)) Pramen číselných údajů: Piotr Jaroszewicz, O działaniu podstawowego ekonomicznego prawa socjalizmu w Polsce Ludowej, Nowe drogi, 5/1953, str. 15. Osiągnięcia w wykonaniu Planu Sześcioletniego i główne zadania gospodarcze w latach 1954—1955, tezy do dyskusji przed II Zjazdem PZPR przyjęte przez IX Plenum KC PZPR, Nowe drogi, 10/1953, str. 41.

skými úkoly právě proto, že jeho stále rozsáhlejší uskutečňování je nyní umožněno našimi úspěchy v rozvoji průmyslu... zachováme generální linii industrialisace země a zároveň značně zrychlujeme výstavbu těch odvětví národního hospodářství, jež přímo uspokojují potřeby obyvatelstva.“*)

Obdobně i v ostatních lidově demokratických zemích umožnily úspěchy v rozvoji těžkého průmyslu, výroby výrobních prostředků, urychlit tempo rozvoje těch odvětví, která vyrábějí předměty široké spotřeby.

Požadavky základního ekonomického zákona socialismu se ovšem reálnisují v každé zemi nejen v závislosti na stupni rozvoje výrobních sil a na rozšíření a upevnění socialistických výrobních vztahů, ale i v závislosti na vnitřní a zahraniční situaci dané země. Vlivy zahraniční situace, které se v praxi mohou projevat velmi silně, mohou působit buďto nepříznivě (na příklad kapitalistické obklíčení a jím podmíněná nutnost zvyšování obranyschopnosti země spojená nutně s určitým odčerpáváním prostředků z národního hospodářství), nebo naopak příznivě (vznik socialistického tábora a možnost vzájemné pomoci a spolupráce mezi zeměmi tohoto tábora.) „Není... těžké si představit i takové podmínky, za nichž efekt rostoucích pracovních prostředků se plně nerealisuje v přírůstku spotřebních předmětů, poněvadž je zaměřen na zesílení obranyschopnosti země, na pomoc jiným bratrským národům, nebo jiná opatření.“**)

Ke všem těmto a ještě dalším souvislostem bylo by třeba přihlédnout při konkrétním rozboru vzájemného poměru výroby výrobních prostředků a výroby spotřebních předmětů v jednotlivých zemích socialistického tábora; zde šlo pouze o doložení té skutečnosti, že i v lidově demokratických zemích projevila se obdobný vývoj vzájemného vztahu obou skupin společenské výroby jako v Sovětském svazu, vývoj podmíněný požadavky základního ekonomického zákona socialismu.

Růst a zdokonalování výroby na základě nejvyšší techniky, nutný k dosažení cíle maximálního uspokojování neustále rostoucích hmotných a kulturních potřeb celé společnosti, vyžaduje — jak jsme viděli — před-

*) Bierut, Zadania partii w walce o szybsze podniesienie stopy życiowej mas pracujących w obecnym okresie budownictwa socjalistycznego, Nowe drogi, 10/1953, str. 8 a 30.

**) Strumilin, l. c., str. 155.

nostní rozvoj výrobních prostředků, především těžkého průmyslu vyrábějícího pracovní prostředky. Proto nejen podmínkám budování socialistické společnosti, ale i podmínkám postupného přechodu ke komunismu odpovídá jediné politika neúklonně prováděná Komunistickou stranou Sovětského svazu, politika rychlého rozvíjení výrobních sil země, zejména výstavbou těžkého průmyslu. „My jsme vždy soudili, soudíme a budeme soudit,“ řekl soudruh Chruščev, „že se všechna průmyslová odvětví musí rozvíjet ve správných proporcích, při čemž těžký průmysl musí předstihovat ostatní odvětví... Proč je to nutné? Je to nutné proto, že těžký průmysl vyrábí výrobní prostředky, a aby bylo lze zvýšit životní úroveň, je nutno rozšiřovat výrobní síly, je zapotřebí mechanisace. Avšak bez kovu, strojů a elektřiny je mechanisace nemožná. Proto je základem rozvoje národního hospodářství těžký průmysl.“*)

Rovněž Komunistická strana Československa čerpající z nepřeberných zdrojů zkušenosti KSSS zajišťuje další růst a rozvoj celého našeho národního hospodářství přednostním růstem výroby výrobních prostředků. Proto soudruh Široký ve vládním prohlášení z 15. 9. 1953 po konstatování možnosti věnovat zvýšenou pozornost rozvoji výroby spotřebního zboží zdůraznil: „Při tom je však třeba mít na zřeteli, že rozvoj těžkého průmyslu je a zůstává i nadále základem socialistické industrialisace a předpokladem rozvoje národního hospodářství, rozkvětu, blahobytu a kultury.“**)

Pod moudrým vedením komunistických a dělnických stran, opírajících se o vědecké poznatky marxismu-leninismu a studujících požadavky objektivních ekonomických zákonů, spěje celý tábor socialismu nezadržitelně vpřed, k dosažení dosud netušeného rozvoje výrobních sil, k vybudování socialistické a komunistické společnosti.

*) Rozhovor N. S. Chruščeva s americkými novináři, Rudé právo, 11. II. 1955.

**) Prohlášení vlády v Národním shromáždění, přednesené V. Širokým 15. 9. 1953, Rudé právo, 16. 9. 1953.

В вводной части статьи „Об отношениях между производством средств производства и производством предметов потребления в связи с требованиями основного экономического закона социализма“ указаны причины, вследствие которых в условиях социализма изучение пропорций обуславливающих процесс воспроизводства, в частности пропорции между I и II подразделениями общественного производства, приобретает большое теоретическое и актуально-практическое значение.

При собственно решении вопроса об отношениях между обоими подразделениями общественного производства при социалистическом воспроизводстве автор исходит, с одной стороны, из Марксовой теории воспроизводства, как обобщения общих условий воспроизводства, а с другой стороны, из данной Сталиным формулировки основного экономического закона социализма, как наиболее концентрированного выражения специфических условий воспроизводства при социализме. Ядро работы заключается в обосновании тезиса, согласно которому преимущественный, то есть более быстрый по сравнению с производством предметов потребления рост производства средств производства не только не противоречит требованиям основного экономического закона социализма, а наоборот, он и является выражением того, что требования этого закона, а прежде всего требование по внедрению высшей техники в производство, претворяются в жизнь. Далее указывается обратная зависимость I-го подразделения от II-го подразделения и дается обоснование, почему также и производство предметов потребления при социалистическом воспроизводстве не должно отставать. В двух экскурсах затем указано, в чем с одной стороны, заключались ошибки авторов, сделавших из основного экономического закона социализма вывод о необходимости одинаковых темпов развития обоих подразделений общественного производства, или даже о необходимости более быстрого развития II-го подразделения, а с другой стороны, критикуются некоторые чехословацкие авторы, которые — по мнению автора статьи — недостаточно обосновывают необходимость преимущественного роста I-го подразделения одним только требованием по созданию фонда для расширения производства.

В заключении автор иллюстрирует свое изложение статистическими данными о развитии производства средств производства и предметов потребления (в промышленности) в Советском Союзе и в некоторых странах народной демократии и отмечает мудрое руководство коммунистических и рабочих партий, благодаря которому весь лагерь социализма движется незадержимо вперед к достижению невиданного еще развития производительных сил, к построению социалистического и коммунистического общества.

Перевод М. Колонсевой